

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

КОСТЕНКО Андріана Миколаївна

УДК 327(477):327.7ЄС

**ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ШЛЯХИ
ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології факультету суспільних наук Державного вищого навчального закладу „Ужгородський національний університет” Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Вегеш Микола Миколайович,
ДВНЗ „Ужгородський національний університет”,
завідувач кафедри політології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Круглашов Анатолій Миколайович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри політології та державного управління;

кандидат політичних наук, доцент
Угрин Леся Ярославівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри історії і теорії політичної
науки

Захист відбудеться 22 січня 2010 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд.301.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 17 грудня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Сорба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Теза про історичну належність України до європейського інтеграційного курсу стала головною зовнішньоекономічною стратегією відразу після проголошення незалежності. Одночасно існує низка внутрішніх та зовнішніх бар'єрів, що гальмують євроінтеграційні прагнення нашої держави. Розв'язання таких суперечностей дасть можливість сформулювати власну модель інтеграції до європейської спільноти.

Очевидним є те, що світ динамічно змінюється, і будь-яка країна може активно впливати на бажану конфігурацію інтеграції, або бути її пасивним елементом, або ж ризикує опинитись в ізоляції. На думку авторки, вкрай важливим є ґрунтовне визначення проблем європейського інтеграційного курсу України. З'ясування суперечностей європейських інтеграційних процесів України та визначення шляхів їх розв'язання, усвідомлення того, від чого варто і потрібно відмовитись, а що потрібно захищати як власний національний інтерес, дасть можливість краще зрозуміти як місце України у ЄС, так і систему структурних змін всередині українського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах роботи проблемної лабораторії „Центр соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень”, що діє при кафедрі політології, соціології та психології Сумського державного університету, Сумського центру євроатлантичної інформації, що діє на базі Сумського державного університету.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення сутності європейських інтеграційних процесів, вивчення суттєвих суперечностей вступу України до Європейського Союзу, визначення можливих шляхів і методів їх розв'язання. Досягнення сформульованої мети дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

1. Охарактеризувати існуючі підходи та визначити оптимальні для реалізації дисертаційної мети теоретико-методологічні засади дослідження європейських інтеграційних процесів.
2. Дослідити внутрішньоєвропейські суперечності, що гальмують подальше розширення ЄС.
3. Визначити внутрішньоукраїнські суперечності, що виникають у процесі інтеграції України до Євросоюзу.
4. Проаналізувати геополітичні суперечності інтеграції України до Європейського Союзу.
5. Визначити можливі шляхи вирішення внутрішньоєвропейських суперечностей шляхом зміни інтеграційної парадигми Євросоюзу.
6. Дослідити ефективність проведення політико-економічних реформ в Україні в рамках євроінтеграційних перетворень.

7. Проаналізувати ефективність проведення місцевою владою євроінтеграційної політики на прикладі Сумської області.

Об'єктом дослідження є європейські інтеграційні процеси України як стратегічний зовнішньополітичний курс держави.

Предметом дослідження є суперечності, що спостерігаються на сучасному етапі розвитку ЄС та виникають на шляху євроінтеграційних перетворень в Україні, а також можливі шляхи їх розв'язання.

Робочою гіпотезою дисертаційної роботи є припущення, що інтеграція України до Європейського Союзу супроводжується виникненням низки суперечностей, зокрема внутрішніх і зовнішніх, що гальмують євроінтеграційні прагнення нашої держави. З іншого боку, євроінтеграційні суперечності стимулюють розвиток інтеграції. Адже їх усвідомлення сприяє подоланню існуючих бар'єрів та виходу країн-учасниць на новий рівень політичного мислення.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені динамічними змінами, що відбулися в політичній сфері українського суспільства в контексті європейської інтеграції й охоплюють період з 1991 до 2008 року. Нижня межа зумовлена зміною зовнішньополітичного курсу України та проголошення європейського вибору. Верхня межа цього відрізка часу визначається закінченням у 2008 році терміну Плану дій „Україна - ЄС” та початком переговорів щодо прийняття нової базової угоди між Україною та ЄС. Окреслені рамки дають підстави для глибокого аналізу і критичного осмислення розвитку європейських інтеграційних процесів, їх суперечностей та шляхів їх розв'язання. Цей аналіз дає підстави стверджувати, що лише розв'язання як внутрішніх, так і зовнішніх суперечностей дасть можливість ефективно інтегруватися Україні до Європейської спільноти.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали основні положення концептуальних підходів до аналізу європейських інтеграційних процесів: економічні підходи (Дж. Кейнса, ринковий, інституційний) і політичні підходи (федералістський, функціональний, нефункціональний, комунікативний). У рамках цих підходів досліджуються мета, цілі та засоби інтеграції, зазначається, що інтеграція об'єктивно властива людським спільнотам, проте наголошується на різних її складових аспектах.

Крім того, авторкою досліджені теоретико-методологічні концепції до визначення терміна „суперечність”, зокрема підходи К. Маркса, Ф.Гегеля, К.Поппера. Зазначені вчені наголошують, що суперечність виконує роль всезагальної форми буття, рушійної сили, джерела руху і розвитку через взаємодію, яка є причиною всіх змін.

Для аналізу суперечностей інтеграційних процесів та пошуку шляхів їх подолання був використаний інституціональний метод, який у поєднанні зі структурно-функціональним методом дозволяє визначити основні інституційні суперечності, що виникають у процесі інтеграції України

до ЄС; простежити інституційні зміни в ЄС, які є наслідком розширення організації; визначити необхідність проведення інституційних перетворень в Україні в контексті європейської інтеграції.

Системний метод створив для нас можливість розглянути суперечності, що виникають у процесі інтеграції України до Європейського Союзу як цілісну систему, зміна елементів якої приводить до зміни усїєї системи.

Порівняльний метод був використаний під час зіставлення стартових умов у країнах-претендентах та України на вступ до ЄС з метою встановлення особливостей та закономірностей європейського інтеграційного процесу.

Окрім вищеназваних, авторка послуговувалася й емпіричними методами, серед яких необхідно виділити: вивчення та аналіз нормативно-правової бази Європейського Союзу та України, аналіз статистичних даних і результатів соціологічних досліджень, проведення моніторингу діяльності місцевої влади в контексті європейської інтеграції (на прикладі Сумської області).

Серед загальнонаукових методологічних засад особливу увагу авторка приділяє принципам науково-світоглядного та ідейного плюралізму, поєднанню ретроспективного та прогностичного підходів.

Комплексне використання зазначених методів дало можливість проаналізувати суперечності інтеграційних процесів на шляху України до ЄС, знайти оптимальні шляхи їх розв'язання для отримання об'єктивних результатів.

У цілому ж під час підготовки дисертаційної роботи було дотримано вимог загальнонаукових та політологічних принципів пізнання – об'єктивності, науковості, системності та політичного плюралізму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській політичній науці комплексно досліджені суперечності, що виникають у процесі інтеграції України до Європейського Союзу, та запропоновані основні шляхи їх розв'язання. До цього часу існували лише фрагментарні напрацювання із цієї проблематики.

У рамках дослідження були сформульовані такі **основні положення**:

- встановлено, що європейські інтеграційні процеси України не можна пояснити в рамках однієї теоретико-методологічної концепції інтеграції. Осмислення зазначеного процесу можливе за умови поєднання як економічного (лібералізм, інституціоналізм), так і політичного (федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм, комунікативний підхід) методологічних підходів та застосування міждисциплінарного підходу;
- запропоновано класифікацію суперечностей, які притаманні самому Європейському Союзу, серед них виділено: функціональні, потенційні, інституційні, комунікативні, ціннісні та ідеологічні;

- виділено три групи внутрішньоукраїнських суперечностей, зокрема: економічна група включає в себе диспропорції показників ВВП та ІЛР України та країн ЄС, експорту та імпорту тощо; політична – пов’язана з проблемами розвитку демократії, функціональними протиріччями між гілками влади; група так званих “членських суперечностей” характеризується невідповідністю між задекларованими євроінтеграційними цілями та заходами з їх реалізації;
- доведено, що геополітичні суперечності, які виникають в контексті інтеграції України до ЄС не залежать від внутрішньої політики України, оскільки визначаються економічною та політичною залежністю України від РФ, а також характером взаємовідносин між РФ та ЄС;
- доведено, що до вирішення внутрішньо європейських суперечностей слід підходити комплексно; встановлено, що інституційні суперечності пропонується розв’язувати через прийняття Договору про реформу ЄС; удосконалення функціонування ЄС вимагає зміни підходу до кандидатів на вступ;
- визначено, що ефективність проведення політико-економічних реформ в Україні в контексті європейського інтеграційного процесу є головним аргументом переговорів щодо вступу; обґрунтовано, що соціально-економічні суперечності пропонується розв’язувати шляхом усунення перешкод регіонального розвитку; внутрішньополітичні – шляхом національної консолідації навколо загальноєвропейських цінностей; членські – через реалізацію Плану дій Україна-ЄС;
- проведено емпіричне дослідження щодо визначення рівня реалізації політики з європейської інтеграції місцевою владою (на прикладі Сумської області).

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Зазначене дослідження доповнює наукові здобутки сучасної політичної науки. Теоретичні розробки дисертаційної роботи створюють умови для кращого розуміння й глибшого дослідження інтеграції України до Європейського Союзу, аналізу їх суперечностей та пошуку шляхів їх розв’язання упродовж 1990 – початку 2000-х років. Авторські положення і висновки можуть застосовуватися в процесі викладання політології, державного управління у вищих навчальних закладах; під час написання навчальних посібників, розроблення програм академічних курсів і спецкурсів.

Крім цього, результати дослідження можуть бути використані для аналізу інтеграційних процесів у країнах-претендентах на вступ до ЄС. Результати емпіричного дослідження реалізації політики з європейської інтеграції місцевою владою (на прикладі Сумської області) передані Сумській обласній державній адміністрації та будуть враховані в українській практиці владного реформування.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на таких конференціях:

- VIII Міжнародній науковій конференції студентів та молодих учених „Поліг” (Київ, 10-11 квітня 2008 р.);

- V Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих науковців „Європейська та євроатлантична інтеграція і транскордонне співробітництво” (Луцьк, 15-16 травня 2008 р.);
- Всеукраїнській науковій конференції „Планетарна цивілізація. Наука. Освіта” (Суми, 3-4 липня 2008 р.);
- Міжнародній науково-практичній конференції „Країни Центрально-Східної Європи в модерну і постмодерну добу: теоретичні концепції та політичні реалії” (Ужгород, 2-3 жовтня 2009 р.).

Публікації. Результати дослідження знайшли відображення у чотирьох наукових публікаціях, надрукованих у фахових виданнях з політології, що внесені до переліку ВАК України.

Структура та обсяг дисертації обумовлені авторським розумінням предмета дослідження. Вона складається із переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів (вісім підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 163 сторінки. З них основний текст – 148 сторінки, список використаних джерел складається з 234 найменування (20 сторінок). Додатки займають 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та новизну обраної теми дисертаційної роботи, визначено її об'єкт, предмет та хронологічні рамки, сформульовано робочу гіпотезу дослідження, його мету та завдання. Розкрито теоретико-методологічну основу дисертації, її теоретичне та практичне значення, висвітлено структуру дисертаційного дослідження та апробацію його головних положень.

У **першому розділі** – „**Теоретико-методологічні підходи до аналізу європейських інтеграційних процесів та їх моделі розвитку**”, який складається з двох підрозділів, – розкрито методологію дослідження європейських інтеграційних процесів, з'ясовано суть основних категорій „інтеграція”, „суперечність”, здійснено огляд наукових робіт за темою дисертації.

У **підрозділі 1.1** – „**Категоріальний апарат дослідження європейських інтеграційних процесів та їх суперечностей**” – охарактеризовано існуючі теоретико-методологічні підходи дослідження європейських інтеграційних процесів, їх суперечностей та визначено оптимальну концептуальну модель для аналізу суперечностей інтеграції України до ЄС.

Євроінтеграційна парадигма пройшла у своєму розвитку тривалий період методологічного становлення. Адже довгий час існували альтернативні підходи до розуміння її ключових дефініцій та інтерпретації умов формування Європейського Союзу і його інститутів. Визначено моделі розвитку європейської інтеграції, серед яких основними є: федеративна, яка передбачає

запровадження фактичної солідарності, створення спільного європейського ринку вугілля та сталі, декларування ідеї про поступовий рух до федеративного устрою на території Західної Європи; модель європейської ідентичності, яка проголошує вироблення багаторівневої моделі співіснування різних народів та культур під спільним знаменником Європейського Союзу; інституціональна, яка характеризується поєднанням елементів наддержавної інтеграції та міжнародного співробітництва, культурою діалогу й компромісу, формуванням горизонтальних транснаціональних мереж взаємодії та ухвалення рішень; правова, що розглядається як процес вироблення правових норм на рівні Союзу, та соціально-економічна модель передбачає низку нормативних принципів щодо основних прав і свобод людини, стандартів ліберальної демократії та правової держави і вимагає наявності функціонуючої ринкової економіки, спроможності перейняти високі стандарти збереження довкілля, захисту прав споживача, охорони праці.

У ході дослідження було з'ясовано, що варто застосовувати інтегрований підхід до європейських інтеграційних процесів, оскільки інтеграція визначається не тільки конкретними політичними діями суб'єктів політичного процесу, вона залежить також і від культурних традицій та суспільно-економічних факторів. Однак необхідно пам'ятати те, що процес інтеграції до ЄС не є універсальним, тому що кожна країна має власний алгоритм успішної інтеграції.

Аналіз теоретико-методологічних підходів до дослідження феномену суперечності дає підстави стверджувати, що вона виконує роль всезагальної форми буття, рушійної сили, джерела руху і розвитку через взаємодію, яка є причиною всіх змін. Тому пізнання інтеграційних процесів через визначення їх суперечностей дає можливість виявити причини виникнення інтеграції, простежити динаміку її становлення та розвитку, систематизувати суперечності інтеграційних процесів для їх аналізу та подальшого розв'язання.

У підрозділі 1.2 – „Дослідження європейських інтеграційних процесів, їх суперечностей у зарубіжній і вітчизняній науці” – з метою систематизації існуючих теоретичних засад європейської інтеграції були згруповані два їх напрями. Перший – „економічний”, до якого відносять лібералізм (ринковий підхід) та інституціоналізм (ринково-інституціональний підхід). Прихильники економіко-теоретичного підходу головну причину появи ЄС вбачають саме в бажанні створення митного союзу. Другий – „політичний”, який представлений федералізмом, функціоналізмом, неофункціоналізмом та комунікаційним підходом.

Необхідно зазначити, що сучасний стан розвитку Європейського Союзу вимагає дослідження концепцій як поглиблення, так і розширення Євросоюзу. Були виокремлені три основні: Європа „різних швидкостей”, концепція „змінної геометрії” євроінтеграції, Європа концентричних кіл.

З метою систематизації наукової літератури стосовно процесу становлення і розвитку Європейського Союзу та долучення України до євроінтеграції їх було розподілено за такими проблемами: розвиток і становлення європейських наддержавних інституцій (О.Врадій, Ю.Цифра,

В.Величко, В.Копійка, В.Посельський); безпековий вимір у формуванні ЄС (Г.Заворітня, В.Вдовенко); формування української зовнішньої політики в контексті розвитку й розширення ЄС (Ж.Панченко, Д.Ключко, Н.Буренко, В.Вакулич).

Установлено, що наразі вітчизняними та зарубіжними вченими недостатня увага приділялася дослідженню суперечностей інтеграції України до Європейського Союзу. Серед незначної кількості таких праць можна виокремити дослідження Д. Гаврикова, де проаналізовані окремі аспекти суперечностей у самій Європі, В. Посельського щодо проблем на шляху України до ЄС, А. Гальчинського щодо суперечностей реформ у контексті євроінтеграційного поступу, О. Жадько щодо проблем, які виникають у процесі діяльності двосторонньої співпраці між Україною та Євросоюзом.

Серед досліджень західних вчених щодо інтеграційних процесів в Європі особливої уваги заслуговує робота Д.Сиджанські „Федералістське майбутнє Європи”. У ній детально проаналізовано перебіг інтеграційних процесів у Західній Європі в 1945 – 1997 рр. та, що особливо цінно, вивчені підйоми та кризи Європейського Співтовариства. Зроблена спроба усвідомити масштаби кризи в процесах європейської інтеграції і виявити механізм її виникнення.

Установлено, що наразі вітчизняними та зарубіжними вченими накопичено незначний фактичний матеріал і проведено його узагальнення з дослідження суперечностей інтеграції України до Європейського Союзу. Зарубіжні та вітчизняні науковці зосередили свою увагу в першу чергу на встановленні певних закономірностей інтеграції до ЄС, перенесення досвіду країн ЦСЄ. З’ясовано, що значну увагу вчені присвятили аналізу соціально-економічних, політичних, військових аспектів інтеграції України до ЄС, натомість проблема оцінки реформ в Україні в контексті євроінтеграції не вивчена, не вистачає систематизованого переліку чинників, які гальмують євроінтеграцію, недостатньо досліджені шляхи розв’язання політичних, соціальних, економічних та інших суперечностей, що виникають у процесі євроінтеграції України. Як бачимо, у сучасній вітчизняній політичній науці відсутнє комплексне дослідження, присвячене аналізу суперечностей інтеграції України до ЄС та пошуку шляхів їх розв’язання.

У другому розділі – „Суперечності інтеграції України до Європейського Союзу”, що складається з трьох підрозділів, – виокремлено основні внутрішньоєвропейські, внутрішньоукраїнські та геополітичні суперечності, що виникають у процесі інтеграції України до ЄС, розроблено класифікацію зазначених суперечностей та з’ясовано вплив перелічених суперечностей на європейські перспективи України.

У підрозділі 2.1 – „Внутрішньоєвропейські суперечності як бар’єр європейських інтеграційних процесів України” – встановлено, що в процесі інтеграції України до Європейського Союзу виникають суперечності, які притаманні самому ЄС і не залежать від України. Якщо припустити, що Україна інтенсифікує курс економічних та політичних реформ і у

віддаленому майбутньому відповідатиме всім критеріям вступу до ЄС, то і в цьому разі може статися так, що деякі внутрішньоєвропейські суперечності, властиві самому ЄС, які не мають жодного відношення до України, стануть на перешкоді „європейському вибору” України, принаймні у формі повноправного членства.

Загострення внутрішньоєвропейських суперечностей особливо помітними стали після приєднання до ЄС країн ЦСЄ. Запропонована класифікація внутрішньоєвропейських суперечностей, які виникають у самому ЄС в контексті розширення та поглиблення інтеграційних процесів.

Зокрема, виділені й проаналізовані: функціональні суперечності, що призводять до зменшення ефективності Союзу, його наднаціональних органів; потенційні суперечності, які полягають у тому, що країни ЄС мають неоднорідні соціально-економічні показники; інституційні суперечності, тобто такі, що виникають у результаті розбалансованості політичної структури ЄС; комунікативні, що пов'язані з ускладненням процесу прийняття рішень та донесення їх до громадськості; ціннісні та ідеологічні; суперечності інтересів.

Проаналізовані суперечності є взаємозалежними і їх межі інколи важко розділити. Тобто загострення одних інтеграційних суперечностей приводить до появи інших.

У підрозділі 2.2 – „Внутрішньоукраїнські суперечності інтеграції України до ЄС” – з'ясовано, що важливим чинником у контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави є реалізація внутрішньої і зовнішньої політики, можливість та готовність впроваджувати реформи, виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Розглянуті критерії, згідно з якими здійснюється оцінка кандидата вступити до Європейського Союзу. Серед них: бути географічно європейською державою, прагнути до членства ЄС, бути усталеною демократією, бути ефективною ринковою економікою, бути готовим і спроможним перейняти весь *acquis communautaire*.

Суперечності, які виникають у самій Україні в процесі європейської інтеграції, необхідно розглядати в контексті Копенгагенських критеріїв. У зв'язку з цим умовно внутрішньоукраїнські суперечності поділені на три групи: економічні суперечності, тобто такі, що виникають у процесі побудови в Україні ринкової економіки; політичні суперечності, які виникають у сфері функціонування публічної адміністрації, реалізації внутрішньої політики та внутрішньої політичної боротьби; членські суперечності, які спостерігаються в Україні на шляху визнання, адаптації та практичного застосування правового надбання ЄС. Також проаналізовані ще дві групи внутрішньоукраїнських суперечностей: ті, що виникають між Україною та ЄС щодо різного бачення європейської перспективи нашої держави; ті, що виникають між населенням України щодо різного сприйняття європейської інтеграції.

У підрозділі 2.3 — „Геополітичні суперечності інтеграції України до ЄС” — встановлено, що можливість вступу України до ЄС пов’язана з геополітичними суперечностями, зокрема економічною та політичною залежністю України від Росії, а також характером відносин між Російською Федерацією та Європейським Союзом. Цей чинник у багатьох випадках мало залежить від внутрішніх зусиль України.

Проаналізовані роздуми російських вчених щодо євроінтеграційних намірів України після 2004 р., таких як В.Лапін, В.Пантін, О.Дергачов, Д.Тренін, де зазначається, що трансформаційні процеси в Україні окремими російськими науковцями сприймалися як спроба змови й поширювалися залякування виявитися у ворожому оточенні. Хоча необхідно відзначити, що й у Росії багато хто пояснює революційні рухи в Україні не західною диверсією, а провалом політики місцевих авторитарних, корумпованих і непопулярних урядів.

У третьому розділі – „Розв’язання суперечностей європейських інтеграційних процесів України”, який складається з трьох підрозділів, – розглянуто механізми реформування ЄС та нові підходи до питання розширення; проаналізовано політико-економічні реформи України в контексті європейської інтеграції; здійснений моніторинг діяльності місцевої влади у сфері євроінтеграції (на прикладі Сумської області).

У підрозділі 3.1 – „Зміна інтеграційної парадигми Євросоюзу як спосіб розв’язання внутрішньоєвропейських суперечностей” – здійснено комплексний аналіз нових моделей євроінтеграційного процесу, зокрема розширення та поглиблення. В контексті запропонованої в попередньому розділі авторкою класифікації внутрішньоєвропейських суперечностей були проаналізовані можливі шляхи їх розв’язання.

Вирішення інституційної суперечності пропонується шляхом прийняття Договору про реформу ЄС (Лісабонський договір), в якому зроблена спроба спростити процедуру прийняття рішень у Спільноті, збільшити повноваження наднаціональних інститутів і поряд з тим чітко розмежувати компетенцію національних урядів, проводити єдину зовнішню політику, забезпечити єдність Спільноти.

Пошук стратегії розвитку та вдосконалення функціонування Євросоюзу вимагає змінити і підходи до кандидатів на вступ. Цілком зрозуміло, що сьогодні ЄС застосовує диференційовані механізми прийому до організації. Усі посткомуністичні країни розділені на три групи, кожній з яких характерні власна схема пріоритетів і рівень привілеїв у відносинах з ЄС. До першої групи належать країни Східної та Центральної Європи; до другої категорії – Західнобалканські країни, що беруть участь у процесі стабілізації та асоціації; до третьої — країни Східної Європи, яким було відмовлено в перспективі повного членства чи навіть асоційованого членства. До останньої групи відносять і Україну, на яку зараз поширюється європейська політика сусідства. Утіхою для країн-учасниць ЄПС, зокрема для України, може стати те, що Європейська політика сусідства

пропонує настільки близьку співпрацю з ЄС, наскільки це можливо без набуття членства в організації. Тому третій групі країн на цьому етапі потрібно зосереджувати увагу на процесі європейської інтеграції, а не суто на статусі члена ЄС.

Однак не можна розглядати Європейську політику сусідства як статичне явище чи альтернативу членству в ЄС, або як загальноприйнятту істину. Постійна трансформація політики сусідства, що залежить від низки об'єктивних чинників, зокрема цілеспрямованої політики впливових держав-членів Союзу, може призвести до зміни традиційних понять „членство” або „не членство” в ЄС.

У підрозділі 3.2 – „Проведення політико-економічних реформ в Україні як один із шляхів вирішення внутрішньоукраїнських проблем інтеграції до ЄС” – проаналізовано способи розв'язання внутрішньоукраїнських суперечностей. Доведено, що в соціально-економічній площині Україні потрібно продемонструвати свою послідовність в обраному курсі, розбудові демократичних підвалин суспільства, соціально спрямованої ринкової економіки. Серед основних акцентів дій у цій площині, що створює умови для значного покращання шансу України на вступ до Європейського Союзу, є: розвиток правових інститутів; децентралізація адміністративних та фіскальних відносин; удосконалення регіональної економічної структури; розвиток інфраструктури.

Для прискорення регіонального розвитку Україна, з нашої точки зору, також потребує державних заходів з удосконалення регіональної економічної структури. До них належать: формування економічних інституцій, призначених для виконання важливих завдань розвитку; реформування фінансового розподілу на користь областей, районів, міст, громад; удосконалення податкової системи та діяльності податкової адміністрації; розроблення політичного інструментарію задля стимулювання розвитку економіки.

Розв'язання політичних внутрішньоукраїнських суперечностей передбачає здійснення органами державної влади низки міжсекторних перетворень, зокрема в уряді повинна бути створена раціональна та керована система планування та управління заходами, спрямованими на прискорення процесу європейської інтеграції; значну увагу необхідно приділяти проблемі адаптації законодавства України до норм ЄС.

Визначено, що на вдаль вирішення суперечностей євроінтеграції України, економічне зростання та становлення української політичної нації як члена об'єднаної Європи вирішальний вплив матиме демократична внутрішньополітична консолідація. У зв'язку з цим важливою є підготовка громадської думки в Україні щодо європейської інтеграції.

Наступна група суперечностей, яка вимагає пошуку шляхів їх розв'язання, є так звані „членські”. До них, зокрема, можна віднести визначеність керівництва держави щодо зовнішньополітичних пріоритетів. Упродовж останніх років в Україні спостерігається перехід обговорення проблематики відносин з ЄС із теоретичної в практичну площину. Це є найкращим

підтвердженням того, що українська політична та інтелектуальна еліта в більшості зробила свій вибір подальшого зовнішньополітичного напрямку нашої держави.

У контексті європейської інтеграції головним для України є виконання взятих на себе зобов'язань під час підписання Плану дій Україна - ЄС. У 2009 р. завершився трирічний термін, відведений самим Планом для реалізації заходів щодо його виконання. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання оцінки здійснених за попередній рік заходів у напрямі реалізації Плану, виявлення основних чинників, які негативно вплинули на його виконання, та окреслення подальших перспектив щодо переговорів підписання нової базової угоди між Україною та ЄС.

У підрозділі 3.3 – „Моніторинг діяльності місцевої влади у сфері європейської інтеграції (на прикладі Сумської області)” - встановлено, що ефективність реалізації заходів у більшості випадків залежить від здатності їх проведення саме на місцевому рівні. Вкрай необхідно здійснювати аналіз виконання державних заходів у рамках євроінтеграції не лише на всеукраїнському рівні, а й на регіональних рівнях. Такий аналіз на регіональному рівні можна здійснити шляхом проведення моніторингу діяльності місцевої влади у сфері європейської інтеграції та проведення соціологічного опитування жителів регіону, експертного опитування керівників органів місцевого самоврядування. У рамках дослідження такий моніторинг був проведений на прикладі Сумської області.

Моніторинг проводився протягом січня – липня 2009 р. Об'єктами моніторингу були обласна та районні ради, обласна та районні держадміністрації, міські (міст обласного значення) ради та їх виконавчі органи у Сумській області, населення регіону. Форми дослідження: дослідження рішень (офіційних документів) та дій місцевих органів виконавчої влади (документальний моніторинг); спостереження за діяльністю місцевих органів виконавчої влади; моніторинг місцевих засобів масової інформації; опитування (анкетування) державних службовців; опитування (анкетування) представників громадських організацій та представників засобів масової інформації; опитування мешканців Сумської області.

ВИСНОВКИ

Відповідно до сформульованої гіпотези та визначеної мети, які реалізуються шляхом розкриття основних завдань дослідження, одержано такі результати:

1. Установлено, що в сучасній політичній науці утвердився методологічний консенсус із приводу трактування ключових дефініцій „європейські інтеграційні процеси”, інтерпретації передумов виникнення Європейського Союзу, характеристики етапів розвитку його інститутів та змісту терміна „суперечність”. Що ж стосується дослідження теоретико-методологічних аспектів мети інтеграції, розширення Європейського Союзу, його подальшого реформування дисертанткою

були виявлені різні дослідницькі підходи до розуміння цього процесу. З одного боку, метою європейських інтеграційних процесів визначається як створення європейського ринку, що є єдиним шляхом для досягнення всезагального добробуту в рамках всієї Європи. З іншого боку – одержало поширення і зовсім інше тлумачення мети європейської інтеграції – як створення політичного об'єднання з надінституційним органом у різноманітних сферах на основі спільних історичних, духовних і культурних здобутків народів, а також збіг економічних і політичних інтересів держав.

У науковій літературі різняться підходи щодо розширення і поглиблення європейської інтеграції. Врахування різних стартових умов учасників, їхніх цілей та інтересів передбачає концепція „різних швидкостей”. Неоднаковий метод інтеграції пропонується в концепції „змінної геометрії”, тоді як концепцією „концентричних кіл” враховується рівень інтегрованості учасників.

2. З'ясовано, що європейські інтеграційні процеси характеризуються внутрішньоєвропейськими суперечностями, що гальмують подальше розширення ЄС. Проаналізувавши суперечності, які виникають у самому Європейському Союзі, дисертантка запропонувала їх класифікацію. Зокрема, виділила функціональні, потенційні, інституційні, комунікативні, ціннісні, ідеологічні та суперечності інтересів. Загострення вищеперелічених суперечностей пояснюється розширенням Європейського Союзу на Схід та появою більшої кількості претендентів на вступ до Спільноти. У зв'язку з цим Євросоюз вводить жорсткіші умови вступу для заявників щодо членства і більш суворі перевірки їх готовності з метою гальмування євроінтеграційних процесів та мінімізації негативних наслідків після вступу нових країн.

Досліджено, що перевантаження Євросоюзу впливає на зменшення його ефективності, ускладнення процесу ухвалення рішень. Непідтримка громадянами Євросоюзу змін, пов'язаних з реформуванням ЄС, засвідчує різну позицію населення та політиків щодо місця та ролі організації. Зроблений прогноз щодо можливого початку політичної кризи ЄС через відхилення Лісабонського договору про реформування. Адже без договору про реформу в рамках Євросоюзу загострюються сільськогосподарські, фінансові, імміграційні проблеми.

Установлено, що між країнами-членами ЄС відсутнє єдине бачення темпів та меж розширення організації. Розширення на схід особливо активно підтримується Німеччиною. Крім того, питання розширення Європейського Союзу часто розглядається країнами-членами в контексті власних національних інтересів.

3. Виявлено, що в процесі інтеграції України до Союзу виникають суперечності, що притаманні внутрішньоукраїнським реаліям. Розглянувши критерії вступу до ЄС, дисертантка виділила три групи внутрішньоукраїнських суперечностей: економічні, політичні та членські. Також були виокремлені суперечності, які виникають між Україною та ЄС щодо різного бачення європейської перспективи нашої держави; суперечності щодо сприйняття українським населенням

євроінтеграційних процесів. Аналіз суперечностей економічної групи вказує на найнижчі показники ВВП та ІЛР України серед країн Центрально-Східної Європи, незначний внесок економіки України до ВВП Євросоюзу, низький рівень державного управління, спрямованого на побудову стійкого розвитку України та неспроможність влади вирішувати проблеми економічних злочинів. Зокрема, спроби розроблення стратегічних документів з питань стійкого розвитку України мають переважно відомчий характер, базуються на різних передумовах і завершуються розробкою документів, що мають значні розбіжності між собою.

Серед політичної групи суперечностей найбільш характерними для України є суперечності демократії, відсутність ефективної взаємодії між різними владними і політичними інститутами, внутрішні політичні конфлікти, проблеми у сфері боротьби з корупцією, рівень свободи парламентських, президентських виборів і виборів до місцевих органів влади, рівень розвитку громадянського суспільства.

Виявлено, що для групи „членських суперечностей” притаманна невідповідність між задекларованими цілями щодо євроінтеграційних прагнень України та заходами з їх реалізації. Такою, зокрема, є політика щодо бюджетних витрат на реалізацію Програми європейської інтеграції. Також спостерігаються недостатній рівень внутрішньої мотивації українського керівництва щодо європейських цілей, проблеми адаптації українського законодавства до норм ЄС.

Крім того, виділені суперечності, пов'язані з різним баченням ЄС та України євроінтеграційної моделі. Частина українських політиків вимагає конкретного сигналу від Євроспільноти щодо можливого членства України, тоді як ЄС робить наголос на пріоритетах внутрішньої системної трансформації України.

4. Доведено, що в процесі інтеграції України до ЄС виникають геополітичні суперечності, які часто не залежать від внутрішньої політики України. Геополітичні суперечності пов'язані з характером взаємовідносин у економічній і політичній сферах між Україною та Росією, а також Російською Федерацією та Європейським Союзом.

Проаналізовані роздуми російських вчених щодо євроінтеграційних прагнень України. Виявлено, що частина російських науковців переконана, що інтеграція України до ЄС загрожує стратегічним планам російського керівництва. Проте в Росії також є підходи, які розглядають українські інтеграційні процеси як зміцнення демократичних принципів. У свою чергу, в Європейському Союзі українські інтеграційні процеси оцінюються з позиції боротьби двох моделей розвитку самої України (демократичної і напівавторитарної).

З'ясовано, що як ЄС, так і Росія зацікавлені у взаємовигідному розвитку відносин. Тому у разі посилення суперечностей між Україною і РФ буде цілком закономірно, що Європейський Союз досить стримано ставитиметься до цих процесів.

5. Визначені основні шляхи розв'язання внутрішньоєвропейських суперечностей. Наголошено на тому, що оскільки суперечності взаємозв'язані, то до їх вирішення потрібно підходити комплексно. Зокрема, інституційні суперечності в ЄС пропонується розв'язувати через прийняття Договору про реформу. У разі ратифікації Лісабонського договору буде спрощена процедура прийняття рішень у Спільноті, збільшені повноваження наднаціональних інститутів та відокремлені компетенції національних урядів, можливість проведення єдиної зовнішньої політики ЄС. Проте на шляху його ратифікації постають проблеми, які пов'язані з недостатнім рівнем поінформованості громадян ЄС щодо Договору та його наслідків.

З'ясовано, що пошук шляхів удосконалення функціонування Європейського Союзу вимагає змінити підходи до кандидатів на вступ до ЄС. ЄС застосовує диференційоване прийняття, що передбачає поділ країн-претендентів на три групи, кожній з яких характерні власна схема пріоритетів і рівень привілеїв у відносинах з ЄС. Україну віднесено до третьої групи країн, яким було відмовлено в перспективі повного членства чи навіть асоційованого членства в ЄС. На країни третьої групи поширюється Європейська політика сусідства, що передбачає близьку співпрацю але без набуття членства в організації. Зроблений висновок, що ЄПС можна розглядати як свідому стратегію виключення, що повинна попередити майбутні спроби пострадянських держав приєднатися до ЄС і визначити кінцеві кордони організації. Проте зазначено, що постійна трансформація політики сусідства може призвести до зміни традиційних понять „членство” або „не членство” в ЄС.

6. Доведено, що ефективність проведення політико-економічних реформ в Україні в рамках євроінтеграційних перетворень є головним аргументом на користь європейської інтеграції. Соціально-економічні суперечності пропонується розв'язати шляхом усунення перешкод регіонального розвитку в Україні, децентралізації адміністративних та фіскальних відносин, удосконалення регіональної економічної структури.

Для розв'язання політичних внутрішньоукраїнських суперечностей запропоновано створити раціональну й керовану систему планування та управління заходами, що передбачені європейською інтеграційною політикою. Також визначено, що в Україні повинен використовуватися механізм скринінгу.

Зроблений висновок, що Україні не потрібно прагнути швидко вступити до ЄС, оскільки значними ризиками швидкого зближення України з ЄС є неготовність української економіки до успішної ринкової конкуренції, незавершеність процесу внутрішньополітичної консолідації. У зв'язку з цим видається важливою підготовка громадської думки щодо інтеграції України до Європейського Союзу.

Виявлено, що українська влада намагається прискорити процес підписання договору про асоціацію, таким чином спробувавши розв'язати членські суперечності. Проте, оскільки Україна

вже не може розраховувати на сприятливі умови для швидкого вступу до ЄС, їй слід шукати інші шляхи. Зокрема, Україна та ЄС накопичили значний досвід політичної співпраці, який дозволяє констатувати про зародження політичної асоціації між ними де-факто.

Визначено, що важливим чинником здійснення євроінтеграційної стратегії України є виконання зобов'язань у рамках Плану дій Україна-ЄС. Виділені чинники, які ускладнюють виконання Плану дій, та запропоновані шляхи їх вирішення. Крім того, зроблений прогноз щодо сценаріїв розвитку взаємовідносин між Україною та ЄС. Один передбачає оновлення формату відносин без перспектив майбутнього членства; інший – підписання угоди про асоціацію, де буде зазначена чітка євроінтеграційна перспектива України.

Зроблений висновок стосовно необхідності посилити співпрацю з державами Центральної та Східної Європи, які демонструють готовність до відстоювання наших інтересів у керівних органах Європейського Союзу.

7. Проаналізовано ефективність проведення місцевою владою євроінтеграційної політики на прикладі Сумської області. Такий аналіз проводився за допомогою документального дослідження, спостереження за діяльністю місцевих органів виконавчої влади, моніторингу ЗМІ, опитування державних службовців, опитування представників громадських організацій та регіональних ЗМІ, опитування населення Сумської області. Встановлено, що через недостатнє фінансування та за відсутність скоординованих дій низка заходів у контексті євроінтеграції, передбачених державними документами, виконується у недостатньому обсязі або не виконується взагалі; недостатня діяльність із підготовки фахівців, навчальних та інформаційних матеріалів з питань європейської інтеграції; недостатньо розвинена практика системної співпраці органів місцевої влади з неурядовими організаціями; висвітлення питань євроінтеграції у регіональних ЗМІ носить несистемний характер і здійснюється від події до події; значна частина жителів Сумської області підтримує євроінтеграційні прагнення України, однак поряд з тим вважає, що недостатньо поінформовані про ЄС.

Авторка дисертаційної роботи вважає, що здійснений аналіз європейських інтеграційних процесів охопив найбільш актуальні суперечності як для ЄС, так і України. Водночас окреслене коло науково-дослідних завдань не є вичерпним, позаяк за його межами залишилися такі важливі аспекти інтеграційних процесів, як соціально-економічне реформування ЄС, дослідження проблем розвитку зовнішньополітичного курсу України, що є перспективним предметом для подальших розвідок вітчизняних науковців.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Костенко А. Виконання плану дій Україна – ЄС та перспектива переговорів щодо нової базової угоди / А.Костенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 7-8 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет. – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2007. – С. 369-373.

2. Костенко А. Зміна інтеграційної парадигми Європейського Союзу як спосіб розв’язання внутрішньо європейських суперечностей / А.Костенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 11 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет. – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2007. – С. 225-228.

3. Костенко А. Моніторинг діяльності місцевої влади в сфері європейської інтеграції (на прикладі Сумської області) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 13 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет. – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2009. – С. 314-319.

4. Костенко А. Проведення політико-економічних реформ в Україні як один із шляхів вирішення внутрішньоукраїнських проблем на шляху до євроінтеграції / А.Костенко // Інтелігенція і влада. Серія: Політологія. Вип. 17. – 2009. – С. 104-116.

АНОТАЦІЯ

Костенко А. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв’язання – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2009.

У дисертації вперше в українській політичній науці комплексно досліджені суперечності, що виникають у процесі інтеграції України до Європейського Союзу, та запропоновані основні шляхи їх розв’язання. З’ясовано, що в процесі інтеграції України до Європейського Союзу виникають внутрішньоєвропейські, внутрішньоукраїнські та геополітичні суперечності. Проаналізувавши суперечності, запропоновано їх класифікацію. Доведено, що під час розв’язання суперечностей, які виникають у процесі інтеграції України до ЄС, необхідно застосовувати комплексний підхід, оскільки вони взаємопов’язані і не мають чітких меж.

Ключові слова: інтеграція, європейська інтеграція, Європейський Союз, суперечності.

АННОТАЦИЯ

Костенко А.Н. Интеграция Украины к Европейскому Союзу: противоречия и пути их разрешения. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2009.

В диссертации впервые в украинской политической науке осуществлено комплексное исследование противоречий, которые возникают в процессе интеграции Украины к ЕС и предложены основные пути их разрешения.

Установлено, что европейские интеграционные процессы Украины нельзя объяснять в рамках одной теоретико-методологической концепции интеграции, а необходимо объединение как экономических, так и политических подходов.

Обосновано, что в процессе интеграции Украины к Европейскому Союзу наблюдается появление как внутренних, так и внешних противоречий, которые тормозят евроинтеграционные процессы Украины. Сделав анализ внутриевропейских противоречий, предложена следующая их классификация: функциональные, потенциальные, институциональные, коммуникативные, ценностные, идеологические и противоречия интересов. Перечисленные противоречия взаимозависимы и их границы иногда сложно разделить. То есть обострение одних интеграционных противоположностей приводит к появлению других. Обострение таких противоречий произошло после расширения Евросоюза за счет стран Центрально-Восточной Европы.

Также в работе выделены группы внутриукраинских противоречий: экономических, политических и членских, противоречия восприятия интеграционных процессов самой Украиной и Евросоюзом, украинским населением. Установлено, что в процессе интеграции возникают геополитические противоречия, часто не зависящие от внутренней политики Украины. Геополитические барьеры связаны с характером взаимоотношений в экономической и политической сферах между Украиной и Российской Федерацией, а также Европейским Союзом.

Определены основные пути разрешения интеграционных противоречий. И так как они взаимосвязаны, сделан акцент на том, что к их разрешению надо подходить комплексно. Институциональные противоречия предлагают разрешить через принятие Договора о реформе (Лиссабонский договор); усовершенствование функционирования ЕС требует изменить подходы к кандидатам на вступление

Доказано, что эффективность проведения политико-экономических реформ в Украине в контексте евроинтеграционных изменений является главным аргументом в процессе вступления Украины в ЕС. В этом контексте противоречия предлагают разрешить через децентрализацию административных и фискальных отношений, усовершенствование региональной экономической структуры, внедрение системы скрининга, формирование общественного мнения.

Определено, что важным фактором реализации европейской интеграционной стратегии Украины есть выполнение обязательств в рамках Плана действий Украина – ЕС. Выделены факторы, которые усложняют выполнение Плана действий, и предложены пути их решения. Кроме того, сделан прогноз относительно сценариев развития взаимоотношений между Украиной и ЕС. Сделан вывод о необходимости усиления сотрудничества с государствами Центральной и Восточной Европы, которые демонстрируют готовность к отстаиванию интересов Украины перед руководящими органами ЕС.

Проанализирована эффективность проведения местной власти евроинтеграционной политики на примере Сумской области. Анализ проводился с помощью документального исследования, наблюдения за деятельностью местных органов исполнительной власти, мониторинга СМИ, опроса государственных служащих, представителей общественных организаций и региональных СМИ, опроса населения Сумской области. Определено, что через недостаточное финансирование и отсутствие скоординированных действий ряд мероприятий в сфере европейской интеграции, предусмотренных в государственных документах, выполняются в неполном объеме или не выполняются вообще; недостаточная деятельность по подготовке специалистов, учебных и информационных материалов по вопросам европейской интеграции, недостаточно развита практика системного сотрудничества органов местной власти с негосударственными организациями; большая часть населения Сумской области поддерживает евроинтеграционную стратегию, вместе с тем недостаточно проинформирована о ЕС.

Ключевые слова: интеграция, европейская интеграция, Европейский Союз, противоречие.

SUMMARY

**Andriana Kostenko „Integration of Ukraine: contradictions and the ways of their solution“-
Manuscript.**

Dissertation in order to receipt the Candidate Degree in Political Science on the speciality 23.00.02 – Political Institutes and Process. – Lviv National University of Ivan Franko. – Lviv, 2009.

For the first time in the history of political science of Ukraine, this dissertation makes comprehensive research of contradictions, emerging in process of integration of Ukraine in European Union and offers essential methods for their solution. It is determined, that while Ukraine is in the process of entering European Union there occur internal European, internal Ukrainian and geopolitical contradictions. It is also proved, that contradictions, emerging in the process of integration of Ukraine to EU, should be treated with integrated approach.

Key-words: integration, European integration, European Union, contradiction.

Підписано до друку 14.12.2009.

Формат 60x90/16.

Папір ксероксний,

Обл. вид. арк. 0,9.

Тираж 100 пр.

Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 1,1

Замовлення №1564

Друк офіс.

Видавництво СумДУ при Сумському державному університеті

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру ДК №3062 від 17.12.2007р.

Надруковано у друкарні СумДУ

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.